

“ראש המציעים דרך ההפקרה” יחסו של הרב ישראלי להיתר המכירה

נריה גוטל

הרב שאול ישראלי זצ"ל (תרס"ט–תשנ"ה) נודע כאחד מראשי מתווי הדרך של הלכות הציונות הדתית עם הקמת המדינה ובעשרות השנים שלאחר מכן. כמי שהיה רבו של היישוב כפר הראה במשך שנים רבות, כמי שעמד בראש "חבר הרבנים", היה חבר מועצת הרבנות הראשית לישראל, דיין בית הדין הגדול ואף ראש ישיבת מרכז הרב, הכרעותיו המעשיות היו משמעותיות ביותר. כך בייחוד בהלכות תורה ומדינה וכך שבעתיים בהלכות מצוות התלויות בארץ. חיבוריו – ארץ חמדה, עמוד הימיני, חוות בנימין ומשפטי שאול – מבטאים זאת בבהירות, כמו גם התייחסות עמיתיו הרבנים-הפוסקים לרבות מהכרעותיו. דומה כי ניתן לומר שבכל הנוגע להלכות מצוות התלויות בארץ היה הרב ישראלי "מרא דשמעתא" של הציונות הדתית.¹

היתר המכירה הפך כמעט לדגל של הציונות הדתית בהתמודדותה עם אתגר השמיטה, למצער ביובל השנים הראשונות שלאחר קום המדינה. אמת, ההיתר קדם הרבה להקמת המדינה וגם אמת שהוא לא התחיל עם רבנים ציונים-דתיים, ובכל זאת ברי שזה הנרטיב שהתקבע בתודעה הציבורית. בלשון שאינה מופרזת הרבה ניתן לומר: אמור לי מה יחסך להיתר המכירה ואומר לך מי אתה ומה שיוכך לציונות דתית.

1 ראו הרב יהודה הלוי עמיחי, "הפוסק במצוות התלויות בארץ", גאון בתורה ובמידות, אברהם ישראל שריר (עורך), ירושלים תשנ"ט, עמ' 223–233; כן ראו במאמרו "הרבנות הראשית ומצוות התלויות בארץ", ספר הרבנות הראשית לישראל: שבעים שנה לייסודה, איתמר ורהפטיג ושמואל כ"ץ (עורכים), ירושלים תשס"ב, עמ' 669–674. ראו גם במאמר הרב יעקב אריאל, "תולדות השמיטה", שם, עמ' 657–659; הרב עזריאל אריאל, "משנת הרה"ג שאול ישראלי זצ"ל בהלכות שביעית", התורה והארץ, ג (תשנ"ז), עמ' 153–194.

דומה כי לא היה צריך יותר מזה כדי להניח שהרב ישראלי יימנה בוודאי על המצדדים בהיתר המכירה, אולם אין זה המצב כלל ואין זו התמונה. הרב ישראלי כן נתן מענה לאותם הפועלים לפי היתר המכירה ומטבע הדברים – לאור התקבלותו והתקבעותו של ההיתר – הוא התייחס אליו פעמים רבות, ואף הנחה בו הלכות והליכות. עם זאת, לאמתו של דבר הוא עצמו ביכר עליו מענה שונה בתכלית של הפקר קרקעות.²

ממה נבעה העדפתו זו ובאיזו מידה היא מלמדת על מורכבות יחסו של הרב ישראלי לציונות הדתית, לכך ועוד נבקש לתת דעתנו במאמר זה. עיקר פעילותו של הרב ישראלי בהקשר זה נעשתה בשמיטה הראשונה שאחרי קום המדינה, שמיטת תשי"ב.

לקראת שנת השמיטה – תשי"ב, לבשה פעולתו של הרב ישראלי אופן מקיף וממוסד [...] תחילה ביקש לשכנע את מועצת הרבנות הראשית להמיר את 'היתר המכירה' בהצעה חליפית – הפקר קרקעות, אך כאשר דעתו לא התקבלה, נרתם במרץ רב להכנות לקראת השמיטה בהתאם ל'היתר מכירה'.³

עם זאת, מעורבותו הפעילה בנושא השמיטה כבר נעשתה קודם לכן. כך למשל כבר לקראת שמיטת תש"ה הוא שניסח "הוראות לסידורים חקלאיים לשנת השמיטה ה'תש"ה", הוראות שאומצו על ידי הרבנים הראשיים, הרב הרצוג והרב עזיאל, והם גם חתמו עליהן.⁴ בסופן של ההנחיות נכתב: "כל ההוראות והסידורים הם בתנאי שתסודר מכירה מוקדמת לנכרי על פי המקובל בשמיטות הקודמות". בקובץ השלישי של כתב העת שבעריכתו – התורה והמדינה (כפר הרא"ה תשי"א), הוקדשה חטיבה גדולה בת עשרה מאמרים, קרוב למאה עמודים,

2 מיצובו של הרב ישראלי כמוביל את אסכולת הפקר הקרקעות באה לידי ביטוי גם בסגנון התייחסותו של הרב י"א הלוי הרצוג, הרב הראשי באותה העת. בספרו פסקים וכתבים, ג: שו"ת במצוות התלויות בארץ, סימן מח (עמ' רג, רד), הוא כותב: "בישיבת המועצה המורחבת האחרונה הושמעה מפי משלחת של רבנים חשובים ובראשם הגר"ש ישראלי שליט"א, הרב והר"מ של כפר הרואה, הצעה להנהיג הפקרת הקרקעות במקום מכירה לנכרי [...] ידידנו הגר"ר כ"ץ שליט"א, הרב הראשי והר"מ של פתח תקוה, צידד בעד ההפקרה [...] ידידנו הרב הגר"ש ישראלי שליט"א ראש המציעים דרך ההפקרה".

3 גאון בתורה ובמידות (לעיל הערה 1), עמ' 53.

4 ראו שם, שם, עמ' 50: צילום ההנחיות בכתב ידו של הרב ישראלי, חתומות על ידי הרבנים הראשיים.

לסוגיות "קדושת הארץ" (שם, עמ' ע-קס),⁵ ומחציתם (שם, עמ' צב-קמא) נתנו את דעתם לדין "שביעית באדמת הפקר".⁶ המאמר האחרון והארוך שבהם (עמ' קכב-קמא) הוא מאמרו של הרב שאול ישראלי עצמו: "שביעית באדמת הפקר וציבור וגדר איסורי המלאכות בשביעית".⁷

הראשון שהעלה הצעה זו של הפקרת האדמות בעת החדשה כדרך להתמודדות עם סוגיית השמיטה בזמן הזה היה, ככל הנראה, הנצי"ב, רבי נפתלי צבי יהודה ברלין (תקע"ז-תרנ"ג, 1816-1893), ראש ישיבת וולוז'ין, שנמנה על הרואים בעין חיובית את שיבת ישראל לארצו, עם כל המורכבות שבדבר.⁸ בשו"ת שלו, שו"ת משיב דבר (חלק ב, סימן נו) הוא דן באריכות בנושא תוך שהוא עצמו מכריע ששביעית בזמן הזה אינה דרבנן אלא דאורייתא (זאת בניגוד לדעת רוב הפוסקים), ותוך הבעת התנגדות לפתרון היתר המכירה: "ברח מהזאב ופגע בו ארי, כי רוצים להימלט מאיסור שביעית בזה"ז דרבנן לרוב הפוסקים ופגע באיסור מכירת קרקע לעו"ג בא"י שהוא איסור דאורייתא לכו"ע". לעומת זאת, ההצעה שלו נסמכת על הנחה שבשדה הפקר לא נוהגת שביעית. כך גם סבר הרב יוסף אנגל בספרו אוצרות יוסף (דף נ ע"ב): "ראוי לומר דבעינן שדך וכרמך דייקא, והפקר אינו שדך [...] דממעט הפקר". למעשה כך עולה כבר ממנחת חינוך (מצווה שכט): "ואפשר לומר דגם שדה של הפקר אינו חייב בשביעית [...] וצ"ע". הראי"ה קוק, בספר שבת הארץ (קונטרס אחרון, אות ד) הביא גם הוא את דברי הירושלמי (שלהלן), אם כי הוא דן בשאלה אם הדברים אמורים רק לגבי

5 כן ראו בכרך ד (תשי"ב), מעמ' קלו ואילך, סדרת מאמרים שעניינם "שביעית תשי"ב להלכה ולמעשה". יודעי דבר מספרים – כך עדכן אותי הרב ישראל שריר, חתנו של הרב ישראלי – שהרב ישראלי נהג להצביע על נושאים שעל הפרק ולבקש מעמיתיו הרבנים "להרים את הכפפה" ולהתייחס אליהם הלכתית. רגליים לדבר שכך קרה גם בנוגע לנדון דידן, וזו הסיבה לריבוי המאמרים בנושא הפקר קרקעות בכרך ג.

6 ראו גם הרבנות והמדינה, ירושלים תשס"א, עמ' 45, בלשונו של הרב ישראלי: "עם שנת השמיטה בתשי"ב הופיעו מאמרים חשובים בשאלת ההיתר הידוע של מכירה לנכרי והיא הוארה בגישה אחרת נוספת לנדון", היינו גישת ההפקרה.

7 המאמר שב ופורסם בספר ארץ חמדה, ספר ראשון, מהדורת ירושלים תשמ"ב, נוספות לשער ב, עמ' קא-קיב, בעיבוד משמעותי; ראו להלן.

8 ראו בצלאל לנדוי, "הנצי"ב מוואלוז'ין במערכה למען ישוב ארץ ישראל וקדושתה", ניב המדרשיה, יא, עמ' 251-277; גאולה בת יהודה, "ברלין נפתלי צבי", אנציקלופדיה של הציונות הדתית, א, רפאל י' (עורך), ירושלים תשי"ח, טורים 402-412, ועם זאת אין לחדד שהייתה לו ביקורת לא קלה על חלק ממעשי המתישבים. בכל אופן, בענייננו, עניינה של השמיטה, הוא ראה לעצמו חובה להיכנס לעובי הקורה ולבחון פתרונות הלכתיים, לסייע למתיישבים, וכאמור להלן.

חלק ה"לא תעשה" או גם לגבי חלק ה"עשה", שכן שם נאמר "ושבתה הארץ" ולא "שדך", ולכן בחלק ההלכתי (א, ג) ציין שקיים ספק אם שביעית נוהגת בשדה הפקר. יודגש שהכרעה זו, על פטור שביעית ממעשרות, אינה מוסכמת על הכול, ובעל "תורת הארץ" למשל (פרק ז, סעיף מ) פקפק בדבר, וכך, לימים, הרב עובדיה הדאיה⁹ וגם הרב הרצוג.¹⁰

אשר לנצי"ב, הרי שהוא מציין מפורשות שהוא נכנס לעובי הקורה כדי לצמצם נזקים ו"לתפוס את הרע במיעוטו", זאת תוך מגמת סיוע למתיישבי "הקאלאניות": "נחפשה ונחקורה בעצה לאחב"י הנתונים במצוק ודפקום שנה אחד". בשורה התחתונה, הנצי"ב מצדד בהפקרת שדות: "וא"כ הלא יכולים אחינו בעל הנחלות להפקיר את אחוזתם בפני שלשה דהוי הפקר לכ"ע [...] א"כ יפקירו את נחלתם והאדמה לא תשם", בוודאי ובוודאי אם הפועלים נכרים.

מקור הכרעה זו בפרשנות לדברי הירושלמי במסכת פאה (ז, ז): "כהדא דתנא הנוטע כרם להקדש פטור מן הערלה מן הרבעי ומן העוללות וחייב בשביעית, ר"ז בשם ר' יוחנן [ויקרא כה, ב] ושבתה הארץ שבת לה' דבר שהוא לה' שביעית חלה עליו". משמע, נצרך פסוק מיוחד כדי לחייב שדות הקדש בשמיטה בעוד שלולא פסוק ייחודי זה לא הייתה חלה שמיטה על שדות הקדש. אחר שהוא מסיק מתוספות (פסחים ד ע"ב, ד"ה "מדאורייתא")¹¹ שבכל שנתמעט הקדש התמעט גם הפקר, ומאחר שהפסוק ריבה רק הקדש ולא הפקר, הרי שיש להסיק כי שביעית אינה חלה על שדות הפקר, והן פטורות משביעית. זאת ועוד, דיוק לשון הכתוב "והיתה שבת הארץ לכם לאכלה" מלמד כי רק כאשר מדובר בשדה שהוא "לכם" קיימת חובת שמיטה. לא כן שדה הפקר, שאינו "לכם". ועוד הוסיפו המהלכים בנתיב זה כי שדה הפקר, שממילא אינו בבעלות יהודית, אינו שונה מבעלות נכרי, וכשם שקניין נכרי מפקיע איסור שביעית,¹² כך גם הפקר. לאור זאת, ולאור ראיות

9 הרב עובדיה הדאיה, "אדמת הפקר בשביעית", התורה והמדינה, ד (תשי"ב), עמ' קמב—קמו, ומסקנתו שם: "לאור כל הנ"ל, איני רואה הצעה זו שיש בה תיקון מרווח ומועיל לפו"ד להציל רבים ממכשול"; וראו שם, עמ' רמד—רמה: הרב מרדכי שטיין, "הערה בענין שביעית באדמת הפקר".

10 פסקים וכתבים, שם, עמ' רט.

11 כן הפנו לדברי תוספות, מנחות פד ע"א, ד"ה: "שומרי", אשר גם משם עולה ש"קצירך" ו"נזירך" של שביעית ממעט הקדש, וזאת יש להשליך גם על הפקר.

12 הנצי"ב מפנה לעניין זה לתשובת בית יוסף באבקת רוכל, סימן כד, זאת על פי הספרא לפרשת בהר (פ"א פסקא ו): לכם ולא לאחרים, והסיק ב"י כי הוא הדין גם בנוגע לפסוק "והיתה שבת הארץ — דחל קדושת שביעית על הארץ, היינו בקרקע שלכם ולא לאחרים",

נוספות, הסיק הנצי"ב שמותר לנכרים לעבוד בשדה כזה בשביעית: "ואולי ע"י הדחק יכול הישראל לבדו לעשות המלאכה בשדה". סוף דבר, סיכם הנצי"ב: "בקרקע דהפקירא אין צריך לחול קדושת שביעית, דלא הוי לכם". יודגש כי לא הייתה זו הכרעה למדנית ומופשטת של הנצי"ב, אלא הכרעה מעשית ויישומית למושבות החדשות. לדידו, לנוכח מצב המצוקה שבו נמצאות המושבות, הרי שהפתרון הנכון הוא בהדרגתם להפקיר שדותיהם בפני שלושה.

אם כן, מכנה משותף לנצי"ב ולפוסקים נוספים בני דורו היא המגמה לסייע ככל שניתן למתיישבים החדשים, ולא [רק] בדרך של השמטה מוחלטת מזה ותמיכה כלכלית מזה, אלא בדרך, שכך ואחרת, העבודה כן מתקיימת והיא מכלכלת את המתיישבים. מכנה שונה ביניהם: זיהוי הדרך המועדפת – אם "היתר מכירה" אם "הפקרת השדות".

הרב ישראלי, כאמור, הקדיש לנושא מאמר מקיף ובו פלפל ודן באריכות במקורות הסוגיה ובפרשנותם. בהמשך להערתו הנ"ל של הרב קוק הוא דן בשאלה אם "שדך" מתייחס רק להיבטי ה"לא תעשה" או גם להיבטי ה"עשה"; אם "שדך" ממעט גם את קדושת הפרי או רק את איסור זריעה וקצירה; על מי מוטלת מצוות "ושבתה הארץ": על בעל הקרקע או על כל העושה מלאכה בשדה; אם "שדך" נאמר רק בהתייחס לארבע עשרה השנים הראשונות של כיבוש הארץ וחלוקתה או גם לדורות – ספק שהעלה הרצ"פ פרנק ודנו בו כמה וכמה פוסקים – ומה הדין כאשר רוב השדות אינם "מוכרים" לבעליהם, כדוגמת התקופה שאחר החורבן, ועוד.

זאת ועוד, הרב ישראלי מבקש ללבן את השאלה אם "ושבתה הארץ" בא בעיקרו לאסור את מלאכות השדה בשביעית, או שבעיקרו הוא לא בא אלא להפקיע בעלות, ואיסור המלאכות אינו אלא פועל-יוצא המבליט את היעדר הבעלות. צידודו באפשרות השנייה מביא אותו בסופו של דבר,

להתיר עבודה בשדה הפקר על ידי שלוחי בית דין [...] כי על ידי שלוחי בית דין שיקבלו אחר כך את הפירות ויחלקום לכל אין בזה הבלטת בעלות ובאופן זה אין המצות-עשה של "ושבתה", ומכיון שבאדמת הפקר אין הלא תעשה קיים, בכהאי גוונא שזה על על ידי שליחי בית דין אין שום איסור כלל.

כנכרים, וכפרשנות פאת השלחן ושלא כפרשנות בעל קרבן אהרן, ומה גם שפאת השלחן העיד "שכן המנהג בארץ ישראל שאין נוהג שביעית בשל עו"ג".

כך לגבי "ושבתה הארץ" וכך גם לגבי איסור "שדך לא תזרע", שבעיקרו לא בא לאסור את עצם מעשה הזריעה, אלא "מצד הבלטת הבעלות שבזריעה". לכן שלוחי בית דין "אינם בכלל".

לאור כל הנאמר, מסקנתו של הרב ישראלי היא:

להתיר מלאכות שתיעשנה על ידי שלוחי בית דין שיוצעו השדות כשלוחי בית דין ויורידו את היבול ובית דין יחלקום לכל הנצרכים שבזוהו אין משום הבלטת בעלות כלל, אלא הבלטת בעלות ה' על ארץ זאת. ואפשר לצרף גם התנאי שכל זה יהי בקרקע הפקר [...] שכל שהאדמה היא הפקר אין בה משום איסור מלאכה.

נכון הוא שהקדמונים לא אימצו לכתחילה דרך זו, שכן יש בה עקיפה מסוימת של השמיטה והפקעתה הלכה למעשה. ברם,

אכן בשעה זו שהשאלה הכלכלית היא חשובה עד למאוד בקיום המדינה, לנוכח ההתנשקות ומצב המלחמה שעם השכנים ולנוכח סכנת המלחמה בעולם כולו העלולה לנתק את הישוב ממקור אספקתו, נראה שיש הכרח להשתמש בכל דרכי היתר האפשריים, בתורת הוראת שעה.

אמור מעתה: הדרך שעליה מצביע הרב ישראלי, שעה שהנסיבות אינן מאפשרות קיום שמיטה כמאמרה ובצביונה הקמאי אינה "היתר מכירה", אלא הפקרת השדות מזה ועיבודם על ידי החקלאים,¹³ כשלוחי בית דין, מזה.¹⁴ כך שכלל הרב ישראלי את הצעת הנצי"ב: לא הסתפק בהפקרת השדות, אלא הוסיף לכך "בית דין" ושלוחיו, מהלך שמסיר את הבלטת הבעלות הפרטית.¹⁵

13 נקודה זו אמנם אינה מפורשת במאמר, אך דומה שהדבר מובן מאליו ומחויב המציאות, שכן בוודאי לא עלתה על הדעת ששלוחי בית דין, פשוטו כמשמעו, יפשוטו על השדות ויחלקו את הפרות, אלא שהחקלאים הם אלה שימונו כשלוחי בית הדין. לא למותר לציין שבשמיטת האחרונות, במסגרת פתרון "אוצר בית דין", אומץ דגם זה של מינוי החקלאים כשלוחי בית הדין, אם כי ללא ביסוס על תשתית הפקרת השדות.

14 לאמתו של דבר, ביכר הרב ישראלי לכתחילה שימוש בצורות זריעה שאינן אסורות בשביעית, כדוגמת זריעה מוקדמת של ירקות לפני ראש השנה של שביעית, זריעת תבואה בשינוי מחזור זרעים, זריעה במקום מקורה, גידולי מים ועוד.

15 הרב כ"פ טכורש, "שביעית במדינה", התורה והארץ (לעיל הערה 1), עמ' ע-פו, ערך "מבוא לשאלת השמיטה בימינו", סקר גישות שונות, וציין (שם, עמ' פא) בייחוד את הצעת הרב ישראלי, אף שאינו מכריע בדבר. דיון נוסף בדיון "שביעית באדמת הפקר", ראו שם (עמ' צב-צו), מאמרו של הרב שלמה טנביצקי; שם (עמ' צז-קד), מאמרו של הרב נתן צבי פרידמן; שם (עמ' קה-קטז), מאמרו של הרב משה צבי נריה; שם (עמ' קיז-קכא), מאמרו של הרב אריה ביניסובסקי (לימים: הרב אריה בינה); וראו לעיל הערות 9, 10.

לא למותר לציין שלמהדורה השנייה של ספרו "ארץ חמדה" (ירושלים תשמ"ב) צורף מאמר זה (שם, עמ' קא-קיב), בעיבוד לא קטן¹⁶ גם אם לא מהותי. לקראת חיתומו (שם, עמ' קיב) קבע הרב ישראלי נחרצות, ובלשון פסיקתית: "יוצא מזה להכריע כפשיטתו של הנצי"ב זצ"ל שבשדה הפקר אין איסור מלאכות". זאת בכל הנוגע לאיסורי המלאכה שכאמור אינם נוהגים באדמת הפקר. לא כן בכל הנוגע לקדושת הפרות, ש"הדבר בספק [...] ויתכן שבשביעית בזמן הזה יש לנקוט לקולא". כלומר, גם אחר שפשטה, ואף השתרשה, זה כבר שנים רבות שיטת היתר המכירה; וגם אחר שהרבנות הראשית הפעילה אותה, גם אם לא בחדווה, מדי שמיטה; וגם אחר שהרב ישראלי עצמו היה שותף פעיל במתן הנחיות יישומיות לחקלאים שנהגו לפי היתר המכירה,¹⁷ עם זאת הוא עצמו המשיך להחזיק בדעתו ששיטת ה"הפקר" עדיפה.

דומה שבגישה זו של הרב ישראלי יש כדי לקעקע את הנרטיב השטחי שמזהה ציונות דתית עם היתר המכירה בדווקא. לאמתו של דבר, השאלה שהעמדנו בראש דברינו – מעיקרא ליתא. נכון ומדויק לומר שציונות דתית מזוהה עם מאמץ הלכתי לעשות כל שרק ניתן, במסגרת ההלכה, כדי לסייע לחקלאים ולשמר את החקלאות הישראלית,¹⁸ אולם בוודאי שלא ניתן לומר שמי שמניח את האצבע על מענה חלופי שאינו היתר המכירה אינו נמנה עם הציונים-הדתיים. הרב ישראלי לא עשה שקר בנפשו, ולכן הילך בסוגיה זו בשני נתיבים. מחד גיסא, הוא עצמו סבר שבבחינת "הקל הקל תחילה" מענה הפקר עדיף הלכתית על מענה היתר המכירה. גם אם נכון הוא ש"הערמה" מסוימת משותפת לשני הפתרונות, ואולם "לא תחנם", שהוא דאורייתא, קיים במכירה ולא בהפקר, והרי זה צד להעדפת הפקר. זאת ועוד, גם הבלטת הבעלות הפרטית מצטמצמת בדרך זו.¹⁹ יתרה מזאת:

- 16 העיבוד אינו רק סגנוני, אלא גם מבני, ולמשל חלק מהמאמר המקורי הופרד למאמר בפני עצמו (שם, עמ' קיב-קטז).
- 17 כך עולה מצילומי מסמכים והצגת הנחיותיו בנדרון, כפי שעולה מנספחים שבספר הרבנות הראשית לישראל: שבעים שנה לייסודה, הנ"ל, עמ' 665, 679, 685, וראו שם גם עמ' 670; כן עולה גם מסימן צח שבחוות בנימין, חלק ג, ועוד.
- 18 כולי האי ואולי, שכן האמת היא שהחזון איש לדוגמה עשה גם הוא מאמצים הלכתיים גדולים כדי לסייע לחקלאים ולשמר את החקלאות הישראלית, זאת הגם שהוא, ללא ספק, לא נמנה עם הציונות הדתית. מכאן שבעומק עניינה, חלוקה זו, גם אם יש בה "משהו" ואולם היא אינה מדויקת.
- 19 הרב ישראל שריר, חתנו של הרב ישראלי, סבור כי ייתכן שהתלוותה להעדפתו את שיטת ההפקר על פני שיטת ההיתר סיבה נוספת: להמעט עד כמה שאפשר את המחלוקות עם החרדים. הרב ישראלי אכן נודע במדיניותו זו. ראו לדוגמה מאמרי, נריה גוטל, "את אשר

עכשיו שקיימת ת"ל מדינת ישראל, הרי זה יביא את הציבור הרחב, לידי גיחוך וביטול, שכל אדמת ישראל נמכרת עפ"י דין תורה לאינו יהודי, ואצ"ל שהממשלה לא תכיר את המכירה כחוקית, אלא שהדבר יהא נראה כמגוחך הרבה יותר מלפנים, להבאיש את ריח הרבנות נושאי תורתנו הק' וכדי בזיון וקצף, ומחובתנו הק' למנוע כזה וכיוצא בו.²⁰

מאידך גיסא, הוא לא יצא חוצץ נגד היתר המכירה שצידדו בו גדולים וחשובים, ושעה שהרבנות הראשית לישראל פעלה כך הרי הוא עצמו נרתם להדריך במימושו.

יאהב – יוכיח: מורכבות יחסו של הרב שאול ישראלי אל הציונות הדתית – משנתה, אישיה ומוסדותיה", שבאסופת המאמרים סוגיות בחקר הציונות הדתית – התפתחויות ותמורות לדורותיהן, ישי ארנון, יהודה פרידלנדר ודב שוורץ (עורכים), אוניברסיטת בר אילן תשע"ב, עמ' 145–167, ועוד. עם זאת, דומני שברור לכול שמשקלו של שיקול זה היה לכל היותר מועט, נלווה וצדדי וודאי לא הבסיס העיקרי שהוא, ללא ספק, פרשנותו את ההלכה גופה.

יצוין כי הרב הרצוג, מי שהיה הרב הראשי לישראל באותה השעה, מעלה נימוק זה של צמצום מחלוקות אידאולוגיות, באמצעות תערוף ההפקר על פני המכירה, בצורה שאין מפורשת ממנה: "הנה יש עוד נימוק להעדיף הפקרה והוא – הנה יש גדולים הממאנים לשאת בעול בענין ההיתר לשמיטה, ולא עוד אלא שהם מביעים התנגדות [...] התנגדותם חזקה ביותר מבחינת ההשקפה [...] אנו לא סוברים כך, כמוכן, אבל אם עדיין לא בא אליהו, להשוות את המחלוקת, עכ"פ ראוי לנו, עד כמה שאפשר, למעט את המחלוקת. ויש לי יסוד לחשוב שאם תונהג הפקרה במקום מכירה יומעט חילוקי הדיעות" (פסקים וכתבים הנ"ל, עמ' רד). עם זאת, אין לחדד שהרב הרצוג עצמו העלה (שם) גם נימוקים הפוכים, כאלה שמתעדיפים דווקא את המכירה, ומן המפורסמות הוא שבסופו של דבר זו הייתה ההנחיה המעשית שראתה אור מטעם הרבנות הראשית לישראל: היתר מכירה. כך אכן חתם הרב הרצוג (שם, עמ' רי): "ולסוף נידון הענין במועצה המורחבת של הרבנות הראשית לישראל והוחלט שלא לשנות מדרך ההיתר הנהוג"; ושוב (שם, סימן נב, עמ' ריז): "למעשה הוסכם כבר שלא לשנות מעד עכשיו".

וזו לשונו של הרב הרצוג, המתאר את המשלחת שהגיעה אליו ובראשה הרב ישראלי ומבהיר מה היה השיקול העיקרי שהם העלו: "הנימוק היסודי של הרבנים הנ"ל היה זה" (פסקים וכתבים, הנ"ל, תחילת סימן מח, עמ' רג).